

ЗИНАИДА НИКОЛАЈЕВНА ХИПИЈУС

Метаморфозе и друге приче

Изабрана проза 1

Превела
НАДА УЗЕЛАЦ

БУКФОРМ

Необичан закон

„Или зар лончар нема власти
над глином, да од исте смесе
начини један суд за част, а
други за срам?“ (Рим. 9:21)

Он је тако познат да нећу рећи ни име града у којем он живи, ни његову специјалност. Лажно име такође не желим да дајем. Једноставно, научник, професор. Нипошто стар, живахан, у друштву весео, тихог, нежног гласа.

Везује нас дружење још с универзитета, а затим – дуготрајно, непомућено пријатељство, иако никад нисмо живели у истом граду. У моју северну престоницу он не долази често; али мени на памет не би пало да прођем поред места у којем он живи, а да не свратим до њега; и то се догађа готово сваке године. Ана Кириловна, његова супруга, образована енергична жена, веома му пристаје. Она је покренула огледну школу, такозвану „трговачку“, за децу оба пола, и сасвим самостално и лепо ју је водила. Преко лета је одлазила у иностранство, изучавала организа-

цију школског система у Француској и Енглеској. Ана Кириловна остављала је на мене утисак и доброг човека, и добре мајке, истовремено. То је тако ретко.

Имају троје деце – три сина.

Професор и ја нисмо се дописивали. Од прошлог Божића нисмо се видели. И ненадано смо се јуче увече случајно срели овде, на обали Неве, у кући познаника.

Код времешне грофице Марје Игнатјевне често сад навраћам. Тихо је тамо, полумрачно и чини се као да то паучина туге, која по ћошкови-ма виси, заклања светлост.

Грофица плете нешто дугачко, грубо, сиво, нагнувши свој раздеољак према лампи, плете и бледа Њидочка, преплашених очију – све за рат. Саша, син јединац, радост, отишао је у рат. Напустио универзитет – отишао. И све је у грофицином салону испуњено Сашом, ратом и тугом.

Гости не долазе. Осим мене, наврати да посети само отац Владимир, седи, добри свештеник, који живи у близини, а крстио је Сашу и Њидочку и сахранио старог грофа.

Те вечери и он је дошао. А други гости био је мој професор!

Ми смо се од изненађења некако посебно обрадовали један другом. Испоставило се да је професор допутовао „послом“, да је без престанка трчкарао, враћао се, данас је управо опет дошао, успешно завршивши „посао“, а кући иде – кроз два дана.

– Сутра бих неизоставно свратио код тебе – рече, тихо се осмехујући, чупкајући црну брадицу. – А пре никако нисам могао. Такав је то „посао“.

– Па какав је?

Марја Игнатјевна уздахну, не подижући главу, и отац Владимир уздахну, и Њидочка уздахну. Отац Владимир рече:

– Какав је сад наш посао? Испраћамо ближње у велики рат, ето какви су наши послови.

Одједном се присетих. Као кроз маглу, али чуо сам да је старији професоров син, Костја, требало да полаже некакав испит за добровољца... Причало се, али узгред, површно, одавно, као о нечем неважном. Мало сам знао о професоровој деци.

– Ах, Костја! Зар су Костју узели? Уистину сад је већ прешао двадесету...

– О чему ти, драги мој – љубазно ме прекиде професор. – Откуд Костја? Он је већ пола године козачки официр; а сад је пет месеци на првој линији. Засад је жив и здрав.

– Ето ти сад! Па нису ваљда Вољу?... Ма глупости, Вољи је петнаест година...

– Шеснаест – исправи професор. – Не, Воља је код куће, учи. Вањи сам, млађем, тражио намештење. Њему је тринаест година, због тога је тако тешко то било средити. Свакаким сам пројекцијама прибегао. Лично сам у Варшаву морао да га водим. Не бирајући средства, поверио сам га једном официру, познанику. Милина божија!

Слушао сам занемевши. А Марја Игнатјевна почела је чак да се осмехује. Као да јој је лакнуло од тога што је професор у истој невољи, па још и већој: два сина у рату, а једном је чак тринаест година!

– Он је здрав дечак, велик, снажан! – настави професор. – Одмах је почео да хрли у борбу. На Костју личи. И пре рата једино о чему је тај мислио била је војничка служба.

Професор је о томе говорио са спокојном и благом јасноћом, као о нечем што је потпуно природно, давно промишљено и разумљиво. А ја, право да кажем, нисам могао да се приберем. Требало је познавати професора и његову жену, онако како сам их ја познавао; децу, истина, нисам знао, али то су била њихова деца! А он је сам одвео дете... А шта је с Аном Кириловном?

– Како ли је мајци – рече отац Владимир, као да је погодио моје мисли. – Дете је младо...

Професор се осмехну.

– Наравно. Али моја жена схвата да постоје неоспорни животни закони, недовољно истражени, можда заувек недокучиви, али неприкосновени – закони историје и живота.

Узнемирих се.

– Чекај, какви закони! Безакоње, ако хоћеш. Да се не обузда дете... Сам га одвео... Не схватам.

– А зашто бих га ја обуздавао? Имао је страсну жељу према одређеној служби, исто као и Костја. За другу су обојица потпуно неспособни. Та служба сад је веома потребна. Ако је Вања мало

одоцнио с рођењем – то није његова кривица. Зато је он физички веома развијен, снажан и одважан.

– Велика, велика дела се чине! – климну главом отац Владимир.

– Дозволи – нисам могао да се смирим. – Шта значи то „ни за шта друго није способан“? Слабо је, можда, учио? То је – твој син? А средњи, Воља?

– Воља је обичан дечак, бистар и развијен. А Костја и Вања подлежу сили закона. Ти не схваташ? Па... не знам, вреди ли о томе... Довољно је рећи да су се од три моја сина, васпитана у једнаким условима, од стране истих људи, двојица показала непријемчива за васпитање, а средњи је пошао уобичајеним путем. И Костја, и Вања, подједнако би заглупили од сваке књиге, њих није занимало ништа осим практичних знања. Типични „најгори ученици“. Било би бесмислено бездушно сламати их. То је закон природе, пут историје.

– Опет закон? Какви путеви историје?

– Недокучиви су путеви Господњи – смерно убази отац Владимир.

А професор преко воље рече:

– Да, то је необичан закон. Има таквих закона и путева, по свој прилици, недокучивих... А ипак њихова реалност је несумњива.

– Ама, какав закон, професоре? – слабо се осмехну Марја Игнатјевна, подигавши поглед с плетива. – Не разумем вас сасвим. Можда је то превише стручно, а ми, непросвећени...

– О, ни најмање! – одједном живну професор. – Напротив, научно то је још готово недоказано. Ствар је веома једноставна: изложићу вам је у најједноставнијем облику. Необичан закон, о којем говорим, то је закон прилагођавања људског рода историјској катастрофи и, што је најважније, одговарајућег прилагођавања далеко пре катастрофе, то јест, као некаква припрема за њу, потпуно природна, физичка. Природи је позната будућност која је нама непозната. Дозволите, објаснићу: кад отпочне рат – ево, сад, на пример – испоставља се да се главнина народа, узраста баш између 20 и 25 година, састоји управо од појединаца, који су најбоље за ту ствар оспособљени, који су за ту ствар прикладни и за њу искључиво и потребни. Немачка је истакнут пример, али споран. Немачку је, ако хоћете, могуће погледати из супротног угла: Немци су хтели рат и сами су га припремали у својој деци. То је, наравно – површно гледиште; ја и не узимам само Немачку, или чак само овај рат; ми говоримо о целом човечанству и о целокупној историји. Да, сама историја или неко ко познаје њену будућност и путеве народа, припрема у њима, сакупља управо оне снаге, које ће се показати као неопходне; она ствара људе за будуће катастрофе...

– Чекај, чекај! – покушах да га прекинем, али професор више није слушао.

– Моји синови, Костја и Вања, то су две капи у том људском океану који је био неопходан за данашњи потоп. Вања је донекле одоцнео да се роди, али по особинама, по целом свом склопу,

он је управо та океанска кап; или ће се стопити с другим капима, или ће улудо испарити. Исто тако и старији, Костја. Ма осврните се око себе, само пажљиво: зар мало таквих капи сада видите? Сетите се времена пред рат, сетите се јаловости, патње, превирања у младим слојевима Европе – и Русије, и Русије! И то – мимо социјалних подела, сиђите у који год слој желите: зар не знате отрцану фразу: „хулиганство сеоске омладине“? Тражили су разлог у социјалним условима, а разлог је био један, вечити, оправдан: спремала се велика борба, али она још није отпочела, одређене снаге нису налазиле своју праву примену, нису ушле у колотечину... И преобразили су се, с муком су се укључили. Костја и Вања – да ли су моја деца? Деца су историје, деца њеног времена, пре свега. Нису се они за мене родили, ни за себе, него за овај светски бој, који је неминовно морао да наступи. Обојица, и старији Костја, и Вања, који је одоцнио с рођењем, заблистали су, уозбиљили се, променили се, тако су срећни били, исте су речи понављали: „Идемо да гинемо за отаџбину!“ А средњи, Воља, тихо гледа, тихо говори: „Предстоји ми да живим *йосле* рата“. Он се родио у *йраво* време, ни превише рано, ни превише касно, родио се за себе, за живот после рата. Тако стоје ствари... Такав је чудноват закон људских судбина... И ја против њега да се борим?

Он устаде, узнемирен. Није приметио да је Марја Игнатјевна одавно спустила плетиво и да га гледа мајчинским погледом, с неразумевањем,

али с правом увређено. Запрепашћено, збуњено слушао је отац Владимир.

– Не... Не... – заусти Марја Игнатјевна, придижући се.

– Таквог закона не може бити... за рат?... Не, не...

Она остави плетиво и журно, покривши лице марамицом и, саплићући се о шлеп црне хаљине, изађе из собе. За њом сместа излете и Њидочка.

Професор истог тренутка ућута и зачуђено погледа за њима, а затим скрену поглед на оца Владимира и мене.

Отац Владимир климну седом главом.

– Како је то од вас несмотрено – рече он са жаљењем. – Да. Научне законе не познајем, али видим како смело научници расуђују.

– Па шта сам ја то рекао, оче? – збунивши се, отпоче професор. – Просто сам изложио опште, многим познато запажање.

– Смело је то, веома смело запажање. Мајчинско срце за живим сином болује, а ви – због тога се, тобоже, и родио, тако то и треба да буде. Зар ми судимо о томе ко се за шта родио? То је Божији посао, не наш.

Професор је ћутао. И израз лица био му је као у детета које је нешто скривило, али не зна за шта је криво.

Пребацујући skut сутане, отац Владимир додаде:

– Па шта се може, идем да је причом орасположим, грофицу. Какви закони! У мајчином срцу само је једно: нек остане жив.

Садржај

Необичан закон	7
Царски путеви	16
Моја прва љубав	23
Роман	38
Тајанствени догађај	43
Заљубљени	50
На љуљашкама	57
Круг ћутања	65
Метаморфозе	71
Опет о њој	84
Друга љубав	90
Опростио сам	99
Шарена марамица	108
Сусед број 1	116
Спокојно. Страшно	128
Шта је то?	138
Ти си – ти	151
О прошлима	162
Неприкладна	173
Мотиви	180
Нежност	191
Неправедност	199
Јабучица	207
Тајанствени Американац	216

Осмех	228
Плаве очи	236
Нерођена девојчица на јелки	245
Његова слобода	252
Андрејево путовање	262
Давид	273
Госпођица и девојчице	283
Са звездом	292
Све дођавола	304
З. Н. Х.: Аутиобиографска белешка	319